

Kazenskopravno varstvo gospodarskih razmerij kot dejavnik družbenogospodarske stabilizacije

Stanko Pihler*

1. Vsaka urejena družbena skupnost se ukvarja z vprašanjem trdnosti družbenogospodarskih razmerij. To vprašanje postaja še posebno pereče v času večjih družbenogospodarskih sprememb (kriz), v času, ko se posamezna družbena razmerja na širšem družbenem področju spreminjajo, ob močnejši težnji po ustvarjanju novih razmerij in podobno. Vprašanje je še toliko bolj resno, če zadeva bistvena družbena razmerja, v katerih potekajo družbeno pomembnejša dogajanja, posebno pa postopek ustvarjanja, delitve in porabe gmotnih družbenih dobrin. Tukaj seveda govorimo o sorazmerni trdnosti in nikakor ne o tako »trdnem« sistemom družbenogospodarskih razmerij, ki bi sam po sebi pasiviral udeležence in tako ohranil nespremenjene notranje procese, da bi onemogočil gibanje v celotnem sistemu.

Vsak družbenogospodarski sistem je znotraj razdvojen. Še več, razdvojenost je njegova bistvena in naravna lastnost. Kaže se v sicer nasprotujočih si, toda v razvojno celoto povezanih smereh: v utrjevanju določenih razmerij ali v razvoju le-teh, preraščanju in spreminjanju. Obe smernici pa morata biti usklajeni in kar najbolj povezani. Premoč prve zaustavlja družbeni razvoj, druga skrajnost pa povzroča neurejenost in razpad družbenogospodarskega življenja.

Ena bistvenih nalog družbenih norm je ravno utrditi uravnana družbena razmerja na določeni ravni, jim ohraniti določeno vsebino in moč. Sicer pa že sam pojem uravnavanja (normiranja) vsebuje določeno stopnjo trdnosti. Vsak sistem razumsko urejenih vedenjskih norm pa istočasno dopušča tudi ustrezno razvijanje in spreminjanje urejenih razmerij. V nasprotnem primeru bi bile same družbene norme, sam sistem norm, v nasprotju ne le s širšimi družbenimi interesi, temveč tudi s samim seboj in družbeno nalogo, ki jo opravljajo. Kadar govorimo o pravnih normah in pravnem redu, je to pomembno toliko bolj, kolikor so družbenogospodarska razmerja v določeni družbi bolj zapletena, družbene potrebe po pravnem posredovanju pa močnejše.

V sodobni družbi je čutiti močno potrebo po širokem in močnem pravnem urejanju družbenogospodarskih razmerij. To lahko opazimo že pri najsplošnejšem pogledu na kateri koli sodobni pravni sistem. Tudi naša družba pri tem ni izjema, kljub svoji samoupravni usmerjenosti.

* Stanko Pihler, doktor znanosti, docent Pravne fakultete v Novem Sadu.

Nasprotno, pravni mehanizmi posegajo v ta razmerja zelo močno.

2. Posebnosti družbenogospodarskih razmerij močno vplivajo na lastnosti, posebno pa še na možnosti, tj. učinkovitost pravnih norm, ki urejajo ta razmerja. Pravo je sicer izraz teh razmerij, vendar pa ni naključni odraz le-teh. Nasprotno, logika omenjenih razmerij omejuje pravo poseganje vanje. S pravom lahko veliko dosežemo, vendar ne vsega, kar bi včasih radi. Pravne zahteve stvarno omejujejo ravno družbena razmerja, ki jih pravo ureja. Ta zakonitost je v pravu še posebno poudarjena pri gospodarskih razmerjih. Pomembno je, da to ugotovimo ne le zaradi **ustvarjanja** prava (oblikovanja pravnih norm), temveč tudi zaradi **uporabljanja** že ustvarjenega prava. To se kaže pri številnih pravnih načelih, katerih uresničitev ni odvisna le od nekaterih pravnoorganizacijskih in pravnotehničnih predpisov, še manj pa od dobrih ali slabih namenov uporabnikov prava. Premočno pravno posredovanje v gospodarstvu lahko povzroči škodljive posledice na področju, ki ga pravo ureja, tj. v družbenogospodarskih razmerjih in pri sredstvih in načinih uravnavanja.

Bistvena naloga prava je, da ustrezno pokaže in poskuša s svojimi metodami zadovoljiti družbenopolitične zahteve v veljavnem redu vendar na neki stvarni ravni. Kadar v pravnem sistemu dalj časa vztraja večje število pravnih norm, ki ne opravljajo svoje naloge, ker so nestvarne, tedaj pravo po eni strani izgublja ostrino svojih možnosti, učinkovitost, po drugi strani pa v takih primerih redno nastane potreba po nestvarnem, verižnem nastajanju novih pravnih norm in s tem močnejša težnja po formaliziranju družbenih razmerij in, kar je še posebno škodljivo, po kalupni in formalni uporabi prava. Uporaba takšnega prava in taka uporaba prava sta namenjena sama sebi. Na ta način pravo ne more več urejati družbenih razmerij, družbena razmerja in razvoj pa začnejo teči po neki drugi logiki, ki je v temeljih nepravna.

Ta logika gibanja (začenjanja, spreminjanja, trajanja, prekinjanja) družbenogospodarskih razmerij je družbeno dejstvo, ki je v omenjenem položaju nujno. Ko pravni sistem ni več usklajen z resničnostjo in v družbeni stvarnosti nima več možnosti, postaja logika stvarnosti močnejša kot pravna logika. V takem primeru postane pravo nepotrebno breme in ne sodeluje več pri oblikovanju stvarnosti. Lahko jo celo duši in spravi iz ravnotežja. Tako nastaja postopoma nenavadna dvojnost, dve ureditvi razmerij: red

pravnih, skrajno formaliziranih razmerij, ki nima vidne ali močnejše pozitivne vloge v družbi, ter red dejanskih bolj ali manj samodejno in nujno sprejetih razmerij, ki postaja dejaven ne glede na pravo. Ta samodejno ustvarjen dejanski sistem razmerij se počasi gradi in ustvarja ustrezne razmeroma trdne vedenjske norme, ki so navidezno pravne oziroma vsakdanje. Odveč je govoriti, da v takšnih primerih »prave« pravne norme pogosto izigravajo, obhajajo in v širšem smislu tudi zlorabljujejo, tembolj če vsebuje sistem le-teh veliko »okvirnih«, »načelnih«, »organskih« in »usmerjevalnih« pravnih norm. Tu seveda ne mislimo, da lahko vse pravne norme zanemarimo, niti da bi ob formalno oblikovanem pravnem sistemu lahko ustvarili nek »vzporedni« sistem razmerij, ki se ne bi opiral na pozitivnopravni sistem teh razmerij. Neka zveza mora biti med tema dvema sistemoma, že zaradi tega, ker drugi nastaja zaradi neuporabnosti prvega.

Prav uporabniki prava se teh dejstev pogosto zavedajo, ker pritisk stvarnosti na pravo zelo močno vpliva na **obseg in kakovost uporabe** le-tega.

Omenjene postavke moramo upoštevati tudi ob vrednotenju možnosti, ki jih imajo kazensko-pravna sredstva in metode pri varstvu in tudi ustalitvi družbenogospodarskih razmerij.

3. Kazenskopravno varstvo hoče zagotoviti normalno delovanje pravnih norm, kakor tudi omogočiti zakonito nastajanje in potek družbenih razmerij, ki jih pravo ureja. Ta oblika pravnega varstva deluje s svojimi številnimi posebnostmi na dveh področjih, preprečevalnem in zatiralnem. Ti dve obliki ne moremo strogo ločevati drugo od druge. Prepletata se, dopolnjujeta in pogojujeta, imata pa tudi enak namen, in sicer varovati ustrezna družbena razmerja in vrednote.

Že s svojo opredelitvijo bi torej morala ta oblika pravnega varstva v formalnem pogledu zagotoviti **trdnost** pravnega reda, v stvarnem pogledu pa ustaliti tista družbena razmerja, ki jih pravo ureja.

Če upoštevamo pomen in posebnost kazensko-pravnega varstva, je še posebno zanimivo vprašanje, kako ta sistem deluje in kakšne možnosti ima za pravno varstvo pri utrjevanju veljavnih gospodarskih razmerij v naši družbi. Kazenskopravni varstveni sistem je nastal prav zato, da bi zavaroval vedenje pravnih subjektov v skladu s pravom, potemtakem je ta varstveni

sistem tudi eno izmed najpomembnejših sredstev pri zagotavljanju ustavnosti in zakonitosti.

Po sprejetju postavki, da lahko dosežemo družbenogospodarsko trdnost v gospodarskem (dejanskem) pogledu le tako, če se bodo udeleženci v družbenogospodarskem življenju vedli ustrezno pravnim normam, ki urejajo ta razmerja, lahko sklepamo, da bo trdnost toliko večja, kolikor bolj bomo uresničili pravne zahteve v družbenogospodarskih razmerjih. Učinkovitejši sistem kazenskopravnega varstva torej pospešuje utrditev, ker s svojimi pravnimi sredstvi spodbuja pravne subjekte k vedenju, ki ustreza pravu. Z drugimi besedami, utrditev pravnega reda bi morala samo formalno odsevati družbenogospodarsko trdnost.

Družbenogospodarska stabilizacija je v naših razmerah dolgoročen in zapleten postopek in pomeni predvsem utrditev **gospodarskih razmerij**. Zato je pravno in kazensko pravno varstvo gospodarskih razmerij eno izmed ključnih vprašanj pri utrjevanju družbenogospodarskih razmer. Tako lahko sklepamo po pomenu, ki ga imajo gospodarska razmerja in procesi znotraj teh razmerij za celotno družbeno življenje vsake in tudi naše samoupravne socialistične družbe. Zapletenost teh razmerij bistveno vpliva na možnost za njihovo varstvo, s tem pa tudi na vpliv te oblike pravega varstva na ustalitev družbenogospodarskih razmerij sploh.

4. Nezakonito vedenje v gospodarskih razmerjih se kaže v naši družbi v treh med seboj povezanih oblikah: kot gospodarska kazniva dejanja, gospodarski prestopki in gospodarski prekrški. Vtis imamo, da smo pri nas to vedenje znanstveno, predvsem pa kriminološko premalo obdelali. Še vedno nimamo celovitega vpogleda v gospodarsko kriminalnost v celoti. Kljub določenim naporom, da bi to preučili pa je bilo le-to do sedaj obdelano predvsem po posameznih delih in sicer v dvojnem pomenu: metodološkemu, ker so pri razčlenjevanju tega zelo zapletenega družbenega pojava uporabljali le omejeno število metodoloških možnosti, ter predmetnem, ker so se razčlenitve, raziskave, strokovna poročila itd. navadno navezovala na del ali dele pojava, o katerem govorimo. Nekatere bistvene ter znanstveno in praktično pereče vidike in pristope k tej obliki nezakonitega vedenja pri nas so v dosedanjih raziskavah ali popolnoma izpustili ali pa jih niso dovolj oziroma so jih neustrezno osvetlili. Skoraj popolnoma pogrešamo npr. gospodarski in politološki pristop k gospodarskim prestopkom (gospodarski kriminaliteti v širšem po-

menu), komaj pa je zastopan sociološki in socialnopsihološki pristop. Raziskave teh oblik družbene odklonosti so pri nas, kljub svojemu pomenu in prisotnosti v naši družbi, potekale na pojavoslovni ravni, etiološko vprašanje (vzroke za te pojave) pa so manj in tudi zelo previdno obravnavani. Seveda so to vprašanje preučevali zopet preveč ozko, razkosano, predmetno in metodološko ne celovito, ali pa zelo splošno in neopredeljeno in zato tudi neučinkovito. Šele v zadnjem času lahko opazimo določene težnje, da bi bolj odkrito in svobodno ter znanstveno in strokovno bolj prožno razpravljali o tej kriminalnosti. V tej smeri že potekajo nekatere novejšje empirične raziskave ter znanstveni posveti.

Po zgornjem stališču lahko označimo oblike nezakonitega vedenja v gospodarstvu kot nestabilizacijsko vedenje, zato lahko tudi s tega zornega kota vrednotimo pomen njihovega preučevanja. Kolikor bolje in bolj vsestransko jih bomo proučili, toliko bolj verjetno je, da se jim bo družba uspešneje uprla. Celovit pregled nad njimi bo omogočil, da bomo ugotovili možnosti za kazenskopravno varstvo gospodarskih razmerij pri njihovem utrjevanju. Zato je treba ugotoviti: 1. glavne posebnosti teh oblik nezakonitega vedenja; 2. značilnosti tega pojavoslovja; 3. splošne družbene vzroke za njihovo nastajanje. Brez takega celovitega vpogleda ne moremo pravilno odgovoriti na vprašanje, kakšne možnosti in kakšen pomen ima kazenskopравни sistem varstva gospodarskih razmerij v družbeno-gospodarski stabilizaciji. Tak pristop obenem opozarja na občutljivost stabilizacije v naših sodobnih razmerah. Če bi ugotovili, da so splošni vzroki za nastajanje in gibanje nezakonitega vedenja v gospodarstvu širši in globlji v veljavnih družbenogospodarskih razmerah, bi obenem prišli do sklepa, da je tudi ustalitev teh razmerij toliko občutljivejša, kazenskopravno posredovanje pa zapletenejše. Orodje te oblike pravnega posredovanja mora biti toliko gibčnejše in funkcionalnejše, kolikor bolj učinkovito želimo vplivati na omenjena dogajanja.

5. **Gospodarska razmerja**, med njimi pa še posebno proizvodjalna, so v vsaki družbi določilna. Zato so zelo pomembna tudi z varstvenega vidika. So zunanji izraz ene izmed najpomembnejših človekovih lastnosti, človekovega dela. Ljudje z delom ustvarjajo določene **dobrine** za zadovoljevanje svojih potreb, s tem pa tudi gmotne predpogoje za življenje družbe. Delo se izraža z ustreznim **lastninskim razmerjem**, kot

razmerje pridobivanja. Tako pojmovan lastninski odnos ima veliko širši pomen od čisto gospodarskega in ravno zato je ustalitev gospodarskih razmerij, predvsem pa proizvodjalnih, najpomembnejše za ustalitev družbe v celoti. »Družbenogospodarska vsebina in trdnost gospodarskih razmerij vsake družbe imata odločilno vlogo pri oblikovanju njenega političnega sistema in pri njeni družbeni in politični trdnosti.«¹

Naša socialistična samoupravna družba ima še posebne razloge za varovanje svojih temeljnih proizvodjalnih in drugih gospodarskih razmerij. To izhaja iz dejstva, da v naši družbi temeljno, družbeno-proizvodjalno razmerje temelji na **družbenolastninskem odnosu** do proizvodjalnih sredstev in na **samoupravljanju**. Naša družba ščiti trdnost gospodarskih razmerij in s tem dve svoji vrednoti: družbeno lastnino in samoupravljanje, ki določata človekov položaj v tej družbi ter istočasno vrsto, zgodovinsko vlogo in pomen naše družbene ureditve. Prav zato ima v taki družbi varstvo gospodarskih razmerij zelo daljnosežne posledice. Zaradi istega razloga je naša družba tudi veliko bolj občutljiva za nezakonite napade na ta razmerja.

Če bi hoteli izpostaviti nekatere temeljne posebnosti nezakonitih napadov na gospodarska razmerja v naši družbi, bi lahko rekli, da so take oblike protidružbenega vedenja zelo zapletene, vzroki zanj pa so številni in zelo razširjeni. Njihove družbene posledice so večpomenske, ker so gospodarske, pravne, socialne in etične. Posamezne oblike tega vedenja so med seboj zelo tesno povezane, v pravnem in stvarnem pogledu. Značilnost teh vedenjskih oblik je tudi ta, da so zelo prilagodljive in istočasno zelo skrite. Kot posledica odprtega gospodarstva pa postajajo nekatere oblike tega nezakonitega vedenja vedno bolj mednarodne.

6. Ugotavljati, ali bolje rečeno, predstaviti **obseg, gibanje in sestavo** kaznivega vedenja v gospodarskih razmerjih (kazniva dejanja, prestopki in prekrški) ni enostavno. Pri tem naletimo na toliko ovir, da lahko bolj ali manj zanesljivo samo **slutimo resnični obseg** in s tem tudi sestavo in gibanje teh prestopkov. Še zdaleč ne moremo trditi, da **evidentirani obseg** tega vedenja vsaj približno ustreza njegovemu stvarnemu obsegu.² To nam veliko pove o tem, koliko

¹ E. Kardelj: Pravci razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja, Beograd 1977, s. 15.

² Temno število je po mnenju vseh, ki se ukvarjajo s to problematiko, zelo visoko, verjetno najvišje v razmerju do vseh drugih oblik prestopništva.

je učinkovit veljavni sistem kazenskoprnega varstva teh razmerij. Vendar tukaj ne moremo podrobneje obravnavati tega vprašanja, ker je problem zase, lahko pa ugotovimo, da **gospodarsko kriminalnost**^{2a} (kot skupek vseh oblik kaznivega vedenja v gospodarstvu) lahko v določenem smislu in do določene stopnje napovedujemo, in to po tem, koliko so v družbenem in gospodarskem življenju prisotni tisti dejavniki, ki jo povzročajo. Po teh dejavnikih lahko razmeroma prepričljivo znanstveno ugotovimo tudi zakonitosti v njenem gibanju in sestavi. Zanimivo je, da tudi tu lahko ugotovimo, da nekatere ne tako redke oblike gospodarske kriminalnosti malokdaj srečamo v sodni praksi, kljub temu, da vrsta kazalcev nedvoumno opozarja na njihovo prisotnost v stvarnosti. To veliko pove, ne le o **uporabi veljavnega prava**, ampak tudi o stopnji **uporabnosti** le-tega.

Nezakonito vedenje v gospodarstvu se kaže v zelo različnih **stvarnih oblikah**. Ta različnost je tako velika, da jih je skoraj nemogoče v zgoščeni obliki popolnoma prikazati. Zapletenost gospodarskih razmerij se pravzaprav kaže tudi v dejanskih oblikah prestopkov, ki ogrožajo ta razmerja. Abstraktno lahko sprejmemo stališče, da pojavná oblika vsakega gospodarskega prestopka, še zlasti pa gospodarskega kaznivega dejanja »temelji na razmerjih, ki jih človek ima do lastnine v delovni organizaciji oziroma v tej zvezi, ki na določen način nastaja med človekom in družbeno lastnino, seveda v slabem pomenu in se kaže kot napad na družbeno lastnino«. Raziskovanje številnih pojavnih oblik pa nas usmerja k temu, da »moramo tudi dejavnike, ki povzročajo pojavná obliko, iskati ravno pri človekovem razmerju do družbene lastnine«.³

7. Odgovoriti na vprašanje, **kaj povzročá** neko obliko kriminalnosti in protidružbenega vedenja nasploh, pomeni ugotoviti tiste dejavnike v družbenem in posameznikovem življenju, ki vplivajo na **določeno** vedenje, oziroma, gledano s stališča pravnih norm, ugotoviti, zakaj **določen** sistem pravnih norm ni sprejet in spoštovan. Tukaj moramo upoštevati tudi to, da določen **splošni položaj**, ki je načelno enak za vse posameznike, ki jim je pravo namenjeno, v posebnih in posamez-

nih okoliščinah **različno vpliva** na vedenje posameznikov ali skupin.

Pri razčlenjevanju literature in drugega gradiva na temo gospodarske kriminalnosti pri nas (kazniva dejanja, gospodarski prestopki in prekrški) dobimo vtis, da smo bili pri raziskovanju etiologije pozorni predvsem na organizacijsko institucionalna vprašanja, medtem ko se drugih vidikov etiologije sploh nismo dotaknili. Etiologijo nezakonitega vedenja v gospodarstvu smo povezovali pretežno z neučinkovitostjo **nadzorstva** pri gospodarskem poslovanju oziroma z netekočim poslovanjem, pa tudi z neučinkovitim odkrivanjem in preganjanjem teh prestopkov.

Ne zanikamo določenega pomena, ki ga ima tak pristop k etiologiji gospodarske kriminalnosti, vendar se nam zdi, da je nepravilen, še posebno, če je edini. Tak pristop je narekoval tudi trditev, da s spreminjanjem ali izboljšanjem delovanja institucij in brez spreminjanja bistvenih okoliščin, ki porajajo določeno vedenje, lahko rešimo tudi temeljni problem gospodarske kriminalnosti. Takšno stališče ni daleč od mnenja, da z zatiralnimi ukrepi lahko rešimo vprašanje kriminalnosti v celoti in s tem tudi gospodarsko kriminalnost. To stališče zapira oči pred pravimi družbenimi problemi v zvezi s kriminalnostjo, sprejema status quo in je nekritično do resničnosti. Tako omejevanje zavesti o dejstvih družbenega življenja onemogoča tudi reševanje stvarnih družbenih problemov.

Zato naj nas ne preseneča dejstvo, da številne izboljšave družbenega nadzorstva niso bistveno prispevale k odpravljanju ali znižanju gospodarske kriminalnosti, kar lahko razvidimo iz skoraj enakih poročil, ki jih določeni organi in službe letno ali občasno pošiljajo predstavniškim telesom. Vsak varstveni sistem sam zase le deloma prispeva k odpravljanju gospodarske kriminalnosti, reševati pa je treba temeljna vprašanja in protislovja v družbenih in gospodarskih razmerjih, ki so poglavitni vir te oblike prestopka.

Zaradi premočnega poudarjanja omenjenega pristopa se težko izognemo vtisu, da premalo govorimo o pravih, bistvenih vzrokih za gospodarsko kriminalnost v naši družbi, ali pa smo govorili o njih samo delno ali preveč splošno. Vzroke v kriminologiji ali v družbenih znanostih sploh lahko pojmuemo zelo različno, vendar pa je neutemeljeno, da pripisujemo neučinkovitosti nadzornih, v bistvu zatiralnih mehanizmov v skupini dejavnikov, ki omogočajo to kriminalnost, tako velik pomen. Tak pristop je očitno

^{2a} Tako razumevanje gospodarske kriminalnosti opravičuje vrsta razlogov. Brez takega razumevanja tega pojma ne bi mogli dobiti celovitega vpogleda na področje tovrstnih družbenih odklonov.

³ D. Papeš: Osnovni faktori i grupacije privrednog kriminaliteta unutar organizacije udruženog rada. Privredni kriminalitet, Beograd 1977, s. 125.

necelovit, pomanjkljiv in zato tudi napačen.⁴ Načeloma pravilno stališče je, da je izvor kriminalne dejavnosti v gospodarstvu »zunaj stvarne moči organov, ki določajo pozitivno pravno inkriminacijo, in tistih organov, ki ex officio preganjajo in zatirajo kriminalnost, ter zato ne moremo pričakovati, da bodo le-ti rešili to družbeno vprašanje«.⁵ Dodali bi samo, da od njih ne moremo pričakovati tega v celoti, ker so samo en člen v verigi bistvenih dejavnikov, s katerimi lahko razmeroma učinkovito odpravljamo gospodarsko kriminalnost. Te dejavnike je treba spoštovati ter se zavzeti za to, da bi oblikovali in izpopolnili stvarni sistem varstva družbene lastnine.

Poglavitne vzroke za gospodarsko kriminalnost moramo iskati v določenih posebnostih in protislovjih našega sodobnega družbenega in gospodarskega življenja, pa tudi v določenih posebnostih družbene zavesti, ki je odsev teh okoliščin, istočasno pa nanje tudi vpliva. V teh okoliščinah, kjer gospodarska kriminalnost nastaja in se še vedno obnavlja, deluje tudi družbeni **varnostni sistem**. Ta sistem je istočasno posledica te kriminalnosti in njeno nasprotje, pa tudi dejavnik, ki prispeva k njenemu močnejšemu ali šibkejšemu obnavljanju, kadar vsebuje napake, zaradi katerih se ji ne more ustrezno zoperstaviti. Pri tem moramo upoštevati, da je institucionalizirani varstveni sistem družbene lastnine **del** širšega družbenega sistema in da deluje v spletu vseh tistih okoliščin, ki povzročajo gospodarsko kriminalnost, zato lahko tudi sam, čeprav je njena posledica, v različnih oblikah nanjo vpliva.

Številni družbeni dejavniki so povezani z gospodarsko kriminalnostjo, nekateri bolj in neposredno, drugi manj in posredno. Tukaj opozarjamo samo na nekatere splošne dejavnike ali **splošne okoliščine**, v katerih nastaja in se obnavlja gospodarska kriminalnost in ki jo (na sedanji stopnji jih je brez natančnejših raziskav težko **posamično** ugotoviti) v celoti povzročajo. Po navedenih trditvah lahko splošne etiološke dejavnike za gospodarsko kriminalnost v naši družbi razčlenimo na več plasti: protislovja in nekatere splošne lastnosti veljavnih družbenih razmerij v celoti; protislovja in posebnosti v go-

spodarskih razmerjih; posebnosti in protislovja v položaju in nalogah v združenem delu; posebnosti posameznikovega položaja na delovnem mestu, ko ukrepa, upravlja in dela s sredstvi, ki so družbena last, tj. pooblastitve in skušnjave, v katere pride posameznik v združenem delu kot možni dejavni subjekt za gospodarski prestopok; posebnosti družbene zavesti. V ta sestav dejavnikov vključujemo tudi ustrezne pomanjkljivosti pri varstvu gospodarskih razmerij, še zlasti pa pri tistem delu, ki ga imenujemo kazenskoopravni varstveni sistem.

8. Šele potem ko ugotovimo stvarno družbeno stanje in ozadje za nezakonito vedenje v gospodarstvu, lahko celovito ovrednotimo **učinkovitost, možnosti in pomanjkljivosti kazenskopravnega varstva** gospodarskih razmerij in njegovo **vlogo** v družbenogospodarski stabilizaciji. To izhaja že iz našega začetnega stališča, da lahko oblikujemo in tudi uresničujemo ustrezen varstveni sistem in tudi kazenskoopravni varstveni sistem v gospodarstvu le, če upoštevamo stanje in okoliščine pri nezakonitem **napadu** na ta razmerja. Samo tako se lahko zanesemo, ne le na **uporabo** tega sistema, temveč tudi na nekaj, kar je splošnejše, na njegovo **uporabnost**.⁶ Sistem za varstvo gospodarskih razmerij je lahko dejaven in učinkovit predvsem, če **odpravlja vzroke** (splošne in posebne) za nezakonito vedenje. Zato bi moral **predvsem preprečevati**, in v to ga moramo usmerjati. Enako bi morali ocenjevati in graditi tudi sistem kazenskopravnega varstva gospodarskih razmerij.

Po splošno znanih dejavnikih, ki vplivajo na nastajanje nezakonitega vedenja v gospodarstvu, po njihovih značilnostih in razvitosti ne moremo optimistično napovedovati tega pojava in ga tudi ne moremo v kratkem učinkovito odpraviti. To potrjuje povezavo, prvič, med vzroki in posledicami netrdnosti družbenogospodarskih razmerij, in drugič, med gospodarskimi prestopki in gospodarskim propadanjem (oziroma ustalitvijo). Gospodarska kriminalnost je v določenem pogledu **posledica** družbenogospodarske netrdnosti, v drugem pa **vzrok** zanjo, ker kot posledica povratno deluje na lastni vzrok. Zato je njen **stvarni** obseg in sestava tudi trden kazalec za **stopnjo** družbenogospodarske ustalitve, tj. nek »socialni barometer« teh postopkov.

⁴ Razmeroma izčrpen pregled pristopa k etiologiji gospodarske kriminalnosti pri nas je podal V. Vasilijević v delu »Razmišljanja u vezi sa određivanjem opštih činilaca privrednog kriminaliteta«, Privredni kriminalitet, Beograd 1969, s. 105 itd.

⁵ M. Milutinović: Kriminologija, Beograd 1969, s. 217.

⁶ Pri nas v glavnem zanemarjamo ta dva vidika politike oblikovanja pravnega sistema in posameznih njegovih delov. Pogosto vztrajamo pri uporabi pravnih norm, ki so včasih ali večkrat **neuporabne** ali delno neuporabne.

necelovit, pomanjkljiv in zato tudi napačen.⁴ Načeloma pravilno stališče je, da je izvor kriminalne dejavnosti v gospodarstvu »zunaj stvarne moči organov, ki določajo pozitivno pravno inkriminacijo, in tistih organov, ki ex officio preganjajo in zatirajo kriminalnost, ter zato ne moremo pričakovati, da bodo le-ti rešili to družbena vprašanje«.⁵ Dodali bi samo, da od njih ne moremo pričakovati tega v celoti, ker so samo en člen v verigi bistvenih dejavnikov, s katerimi lahko razmeroma učinkovito odpravljamo gospodarsko kriminalnost. Te dejavnike je treba spoštovati ter se zavzeti za to, da bi oblikovali in izpopolnili stvarni sistem varstva družbene lastnine.

Poglavitne vzroke za gospodarsko kriminalnost moramo iskati v določenih posebnostih in protislovjih našega sodobnega družbenega in gospodarskega življenja, pa tudi v določenih posebnostih družbene zavesti, ki je odsev teh okoliščin, istočasno pa nanje tudi vpliva. V teh okoliščinah, kjer gospodarska kriminalnost nastaja in se še vedno obnavlja, deluje tudi družbeni **varnostni sistem**. Ta sistem je istočasno posledica te kriminalnosti in njeno nasprotje, pa tudi dejavnik, ki prispeva k njenemu močnejšemu ali šibkejšemu obnavljanju, kadar vsebuje napake, zaradi katerih se ji ne more ustrezno zoperstaviti. Pri tem moramo upoštevati, da je institucionalizirani varstveni sistem družbene lastnine **del** širšega družbenega sistema in da deluje v spletu vseh tistih okoliščin, ki povzročajo gospodarsko kriminalnost, zato lahko tudi sam, čeprav je njena posledica, v različnih oblikah nanjo vpliva.

Številni družbeni dejavniki so povezani z gospodarsko kriminalnostjo, nekateri bolj in neposredno, drugi manj in posredno. Tukaj opozarjamo samo na nekatere splošne dejavnike ali **splošne okoliščine**, v katerih nastaja in se obnavlja gospodarska kriminalnost in ki jo (na sedanji stopnji jih je brez natančnejših raziskav težko **posamično** ugotoviti) v celoti povzročajo. Po navedenih trditvah lahko splošne etiološke dejavnike za gospodarsko kriminalnost v naši družbi razčlenimo na več plasti: protislovja in nekatere splošne lastnosti veljavnih družbenih razmerij v celoti; protislovja in posebnosti v go-

spodarskih razmerjih; posebnosti in protislovja v položaju in nalogah v združenem delu; posebnosti posameznikovega položaja na delovnem mestu, ko ukrepa, upravlja in dela s sredstvi, ki so družbena last, tj. pooblastitve in skušnjave, v katere pride posameznik v združenem delu kot možni dejavni subjekt za gospodarski prestopok; posebnosti družbene zavesti. V ta sestav dejavnikov vključujemo tudi ustrezne pomanjkljivosti pri varstvu gospodarskih razmerij, še zlasti pa pri tistem delu, ki ga imenujemo kazenskopravni varstveni sistem.

8. Šele potem ko ugotovimo stvarno družbeno stanje in ozadje za nezakonito vedenje v gospodarstvu, lahko celovito ovrednotimo **učinkovitost, možnosti in pomanjkljivosti kazenskoprnega varstva** gospodarskih razmerij in njegovo **vlogo** v družbenogospodarski stabilizaciji. To izhaja že iz našega začetnega stališča, da lahko oblikujemo in tudi uresničujemo ustrezen varstveni sistem in tudi kazenskopravni varstveni sistem v gospodarstvu le, če upoštevamo stanje in okoliščine pri nezakonitem **napadu** na ta razmerja. Samo tako se lahko zanesemo, ne le na **uporabo** tega sistema, temveč tudi na nekaj, kar je splošnejše, na njegovo **uporabnost**.⁶ Sistem za varstvo gospodarskih razmerij je lahko dejaven in učinkovit predvsem, če **odpravlja vzroke** (splošne in posebne) za nezakonito vedenje. Zato bi moral **predvsem preprečevati**, in v to ga moramo usmerjati. Enako bi morali ocenjevati in graditi tudi sistem kazenskoprnega varstva gospodarskih razmerij.

Po splošno znanih dejavnikih, ki vplivajo na nastajanje nezakonitega vedenja v gospodarstvu, po njihovih značilnostih in razvitosti ne moremo optimistično napovedovati tega pojava in ga tudi ne moremo v kratkem učinkovito odpraviti. To potrjuje povezavo, prvič, med vzroki in posledicami netrdnosti družbenogospodarskih razmerij, in drugič, med gospodarskimi prestopki in gospodarskim propadanjem (oziroma ustalitvijo). Gospodarska kriminalnost je v določenem pogledu **posledica** družbenogospodarske netrdnosti, v drugem pa **vzrok** zanjo, ker kot posledica povratno deluje na lastni vzrok. Zato je njen **stvarni** obseg in sestava tudi trden kazalec za **stopnjo** družbenogospodarske ustalitve, tj. nek »socialni barometer« teh postopkov.

⁴ Razmeroma izčrpen pregled pristopa k etiologiji gospodarske kriminalnosti pri nas je podal V. Vasilijević v delu »Razmišljanja u vezi sa odredjivanjem opštih činilaca privrednog kriminaliteta«, Privredni kriminalitet, Beograd 1969, s. 105 itd.

⁵ M. Milutinović: Kriminologija, Beograd 1969, s. 217.

⁶ Pri nas v glavnem zanemarjamo ta dva vidika politike oblikovanja pravnega sistema in posameznih njegovih delov. Pogosto vztrajamo pri uporabi pravnih norm, ki so včasih ali večkrat **neuporabne** ali delno neuporabne.

Pojavi, ki so temeljna izhodišča gospodarske kriminalnosti, so trajnejši in zato zahtevajo trajno zavzetost družbe. Le-ti se tudi močneje ali šibkeje obnavljajo in ne moremo v kratkem času temeljito odpraviti njih oziroma njihovega kriminogenega vpliva. To spoznanje nas opozarja, da je vprašanje zelo resno in da se mora družba vsestransko zavzeti, da bi ga rešila. Tudi kazenskopравни sistem varstva družbenih razmerij igra določeno vlogo v tej družbeni dejavnosti, vendar te vloge ne smemo preveč poudarjati, pa tudi ne podcenjevati, temveč ji moramo posvetiti ustrezno pozornost.

Sodobni kazenskopравни sistem sicer opravlja tudi **preprečevalno** nalogo, splošno in posebno, vendar pa ima v glavnem **zatiiralno vlogo**. Zatiiranje kot odgovor na kriminalnost ima omejene možnosti, zato so tudi možnosti za kazenskopravno varstvo gospodarskih razmerij omejene, še zlasti zato, ker je tukaj potreba po preprečevanju zelo velika.

Vendar pa ne smemo zanemarjati pomena, ki ga ima kazensko pravo pri varstvu gospodarskih razmerij, tem bolj, ker opravlja tudi **preprečevalno** nalogo. Zato se lahko do določene stopnje opiramo nanj in pričakujemo ustrezne izide, lahko smo do njega kritični in ga izpopolnjujemo, da bi postalo bolj učinkovito. Brez njega pravzaprav še ne gre, vsiljuje se nam kot nujnost, vendar njegova slaba zgradba in učinkovitost lahko povzročita tako resne posledice, da lahko postane zaradi svojih pomanjkljivosti tudi sam kriminogeni dejavnik in s tem prispeva k netrdnosti družbenogospodarskih razmerij.

Naša znanstvena in strokovna literatura obravnava tekoča vprašanja kazenskoprnega sistema pri varstvu gospodarskih razmerij; če jih ne rešuje, pa nanje vsaj opozarja. Ne trdimo, da smo načeli **vsa temeljna vprašanja** na to temo, predvsem pa ne, da smo jih pravilno zastavili in reševali. Še vedno skušamo odgovoriti na nekatera institucionalno-organizacijska vprašanja, po drugi plati pa na vprašanja o vzrokih nekaterih slabih strani pri delu družbenih subjektov in državnih organov, ki sodelujejo pri kazenskem pregonu (v najširšem pomenu) storilcev gospodarskih kaznivih dejanj in prekrškov. Našteli bomo samo nekaj skupin teh vprašanj:

— **normativna dejavnost** v pravnem gradivu o gospodarskih prestopkih in odgovornosti zanje (npr. neenotnost temeljnih stališč v pravnih predpisih in širina teh predpisov; usklajenost posameznih pravnih celot znotraj kazen-

skoprnih predpisov; usklajenost kazenskoprnih predpisov z nekazenskoprnimi celotami, še posebno usklajenost z »organskimi« pravnimi normami; tehnična opremljenost kazenskoprnih norm; vprašanje sistema »vzpostrednih« prestopkov ali celega sistema teh prestopkov; prizadevanja kazenskoprnega sistema, prednost pravnega sistema t. i. normativnega idealizma in naraščanje števila kazenskoprnih norm; širina pravnih norm itd.);

— **odkrivanje in prijavljanje** gospodarskih prestopkov (med številnimi problemi opozarjamo le na: dejavnost subjektov družbene samozaščite v celoti pri odkrivanju teh prestopkov; pobuda in pripravljenost delovnih ljudi za prijavljanje le-teh; delo in opremljenost nadzornih služb; delo organov za notranje nadzorstvo; seznanjenost in usklajenost dela med posameznimi subjekti kazenskega pregona);

— **dokazovanje in kvalifikacija** pomembnih pravnih dejavnikov v kazenskih postopkih;

— določanje in izvajanje ustrezne **kazenske politike** pri gospodarskih prestopkih;

— **izvrševanje sankcij** za gospodarske prestopke in **postpenalni tretman**.

Vsi ti problemi vplivajo, zaradi neustreznega reševanja ali nereševanja, na učinkovitost in dejavnost sistema za varstvo družbene lastnine pred gospodarsko kriminalnostjo, posredno pa tudi na močnejše kriminogeno sprožanje tistih dejavnikov, ki prispevajo k nastajanju gospodarskih prestopkov.

Kazenskopравни sistem zaradi večje učinkovitosti predvideva **enotno in dosledno** uporabo prava, toda istočasno bi moralo biti pravo tudi ustrezno gibljivo. **Načelo zakonitosti** je v tej zvezi izredno pomembno v pravo nasploh, še posebno pa v kazenskem pravu. Iz tega načela tudi izhajamo, ko govorimo o **ustalitvi** družbenih (pravnih) razmerij. Celoten kazenskopравни instrumentarij teži k temu, da bi zagotovil uporabljanje tega načela v **celotnem** pravnem sistemu. **Razumevanje, uporabnost in uporabljanje** (uresničevanje) tega načela (tudi v kazenskem pravu) je zato najpomembnejše začetno in končno vprašanje.

Morda se zdi odveč in neumestno, da bi govorili o razumevanju načela zakonitosti v kazenskem pravu (in v pravo sploh). Vendar menimo, da je to v zvezi s pričujočo razčlenitvijo nujno. Imamo namreč vtis, da to načelo **uporabljam** **enosmerno** in ga zato tako tudi **razumemo**. V glavnem se poudarja, da to načelo predvideva zakonito ravnanje oziroma uporabljanje veljav-

nih pravnih norm v sklopu dejavnikov (v položaju), zaradi katerega pravo uporabljamo. Včasih namreč ne upoštevamo **dvosmernosti pomena** tega načela. Pozabljamo, da načelo zakonitosti nujno zahteva tudi **uporabnost in uporabljanje** kazenskega prava v vseh pravno pomembnih razmerah. Ni dovolj le »pravilno« uporabljati pravo v določenem primeru, temveč ga moramo uporabljati **vedno**, ko so možnosti za to. To moramo še posebno poudariti pri gospodarskih prestopkih, ker imamo nedvoumen vtis, da se norme gospodarskega kazenskega prava **uporabljajo vzorčno**. Taka uporaba prava krši načelo zakonitosti ne le v kazenskem pravu, temveč v pravu sploh, povzroča neenotno in nedosledno uporabo le-tega, rahlja pravni red in pravno zavešč ter omiljuje ostrino kazenskopravnega mehanizma ravno pri stabilizaciji družbenogospodarskih razmerij. Kolikor kazensko pravo subjekte s prestopniškim vedenjem manj ogroža, toliko lažje se ti izpostavljajo tveganju. Včasih je tveganje tako majhno, da je vprašanje, ali sploh še lahko govorimo o njem.

Kazenskega prava torej **ne uporabljamo vedno**, utemeljeno pa pričakujemo, da tedaj, ko ga uporabljamo, delamo to pravilno.⁷ Zakaj je tako

⁷ Tudi tedaj se uporablja »nepravilno« (ker se ne uporablja vedno, kadar je to potrebno), oziroma delna uporaba prava ni pravilna, ker ni popolna, v določenem (najširšem) pogledu to sploh ni uporaba prava, še več, to pravo ni resno.

(na tem pravnem področju in na področju družbenih razmerij)? Ali so zato odgovorni (le) uporabniki prava v ožjem pomenu? Razlogov je veliko in lahko jih natančno razložimo. V veliki meri izhajajo iz splošnih vprašanj družbenogospodarskih razmerij in prestopkov na tem področju. Razlogi pa včasih nastanejo, poudarjamo, po krivdi **ustvarjalcev** prava, povzročajo pa jih, kot smo že ugotovili, neskladnosti med **uporabnostjo in uporabljanjem** kazenskega prava (in sploh prava). Ta neskladnost je v naših razmerjih precej močna in zato se lahko pravo usmeri proti sebi, s tem pa tudi proti tistim vrednotam, ki bi jih **moralo in bi jih lahko** ščitilo.

Kazensko pravo je torej pravni inštrument za varstvo **zakonitega** vedenja subjektov v pravnem (družbenem) redu, seveda pa mora tudi samo spoštovati načelo zakonitosti, ki ima nalogo utrditi pravna razmerja, utrditev pravnih razmerij pa pomeni resnično utrditev družbenogospodarskih razmerij. Kolikor je kazensko pravo **uporabno in uporabljeno** v enaki meri, lahko bolj dosledno uresničuje načelo zakonitosti v veljavni ureditvi pravnih razmerij, pri tem pa lahko opravlja svojo splošno družbeno nalogo, ta pa je uresničevati razmeroma trdna in tvorna družbenogospodarska razmerja, ki temeljijo na **resničnih** družbenih potrebah in težnjah.

Prevedla Marija Milenković

UDC 343.2.33

The Penal Protection of Economic Relations as a Factor of Socioeconomic Stabilization

Pihler, dr. Stanko, Assistant Professor, Faculty of Law, Novi Sad

The essential function of social as well as a legal norms is the stabilization of socio-economic relations to a certain degree; this legitimately raises the question of the possibilities of regulating this sphere by criminal law. These possibilities do not depend only on the elaborateness of the instruments of criminal law and their applicability to socio-economic conditions but also, if not in the first place, on the nature and characteristics of the socio-economic relations being protected in this way.

Proceeding from the above premise, it can be logically concluded that the entire system of protecting economic relations against violations as well

as protecting processes of economic stabilization ought to be above all preventively oriented.

Criminal law is by its nature primarily repressive and only in the second place preventive, a fact which limits the function of criminal law in the processes of stabilization; however it is the more applicable in these processes as its action is more preventive. Adequate results can be obtained by applying criminal law, especially if it is so conceived (i. e. realistically) that it is applicable to the existing social conditions and if it is applied consistently and lawfully.